

du dvadeset pete obljetnice osnivanja čitaonice u Kastvu. Zatim neka pisma iz ostavštine Vjekoslava Spinčića, među kojima i izvorni tekst govora Frana Marottija. U građi je Strčić popratio događaje sve do vremena kada je godine 1911. održan i drugi tabor kod Kastva. Priloživši više tekstova iz Riječkog Novog lista Frana Supila. Kako ističe Strčić: »Supilov je list istodobno dao i svojedobni sažetak uspjeha i neuspjeha hrvatskog pokreta u Istri i na Kvarnerskim otocima u razdoblju između dva tabora, a ukazao je i na ogromni odjek do kojeg je u hrvatskim zemljama početkom 20. stoljeća došlo prilikom proslave obljetnice održavanja prvog tabora Hrvata u Istri i na Kvarnerskim otocima«.

Nevio Setić

NEDELJKO KUJUNDŽIĆ, PEDAGOGIJA BRAĆE RADIĆ

Školske novine, Zagreb 1990.

Početak ove godine »Školske novine« su objavile knjigu N. Kujundžića »Pedagogija Braće Radić«. Autor je obratio pozornost i nastojao analizirati shvaćanja Antuna i Stjepana Radića o odgoju i obrazovanju, koje zaslužuju pažnju ne samo zbog značajne uloge koju su oni igrali u političkom životu Hrvatske, nego i zato što su njihov pristup odgojnim i obrazovnim problemima i ideje bili među najnaprednijima tada, a aktuelne su ostale i danas.

Knjiga se sastoji iz više dijelova. Prva dva poglavlja su uvodna, o čemu govore i njihovi naslovi: »Duh vremena« i »Skica povijesne scene na kojoj su živjeli i djelovali Antun i Stjepan Radić«. Iza njih dolaze dva centralna poglavlja u kojima autor analizira shvaćanja Antuna i Stjepana Radića: »Pedagoške misli braće Radić« i »Braća Radić u svom i našem vremenu«. U nastavku slijedi poglavlje »Izbor iz pedagoških djela Braće Radić«, u kojem je u cjelini objavljen samo tekst »Državno uređenje ili ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske«, te napokon poglavlje s izborom tekstova raznih autora »Pedagozi o pedagogiji braće Radić«. Na kraju je popis literature, prvo »Pedagoški radovi braće Radić«, a zatim »Radovi o pedagogiji braće Radić« i »Ostali korišteni radovi«.

Prvo poglavlje, koje sadrži kratak pregled više tehnološkog razvoja i znanstvenih otkrića nego društvene misli i prilika, nastalo je u želji da se ideje Antuna i Stjepana Radića stave u kontekst evropskog i svjetskog razvoja. Tu međutim nailazimo na prve, i na žalost ne jedine, pogreške u navođenju historijskih činjenica, kao ne primjer da se Habzburška monarhija raspala prije Otomanskog carstva. (str. 13.)

Drugo poglavlje sadrži skicu društvenih i političkih, i posebno prosvjetnih prilika u vrijeme djelovanja braće Radić. Autor, koji je po struci pedagog, trebao je, u pisanju ovog i prvog poglavlja, kao i knjige u cjelini, tražiti suradnju nekog povjesničara, koji se bavi istraživanjem tog povijesnog razdoblja. Ovako je, na žalost, ovo poglavlje puno banalnih pogrešaka u navođenju povijesnih činjenica, a i sama karakterizacija prilika je

vrlo gruba i proizvoljna. Pored toga autor je ulazio u aktualizacije koje su sa stajališta povijesne znanosti, kao i povijesne istine, i neprimjerene i nedopuštene.

Mađarsku zastavu 1895. godine nije spalila »hrvatska opozicija«, kako piše Kujundžić na str. 19., nego grupa studenata, kojoj je jedan od vođa bio Stjepan Radić, bez konzultacije s opozicionim strankama i ne »pred očima« nego u vrijeme posjeta kralja Franje Josipa I Zagrebu. Stjepan Radić tada nije, kako piše Kujundžić u nastavku, bio prvi puta, nego četvrti puta osuđen na kaznu zatvora. Prvi puta je osuđen 1893. godine u proljeće na tri tjedna zatvora, u ljeto iste godine osuđen je na četiri mjeseca i izgon iz Zagreba, a u prosincu 1894. godine dobio je deset dana zatvora i izgon iz Praga. 1888. i 1889. godine zatvaran je u dva navrata po par dana bez suđenja. 1895. godine je zbog spaljivanja mađarske zastave dobio šest mjeseci zatvora. Nakon izdržavanja te kazne on ne odlazi, kako piše Kujundžić, na studije u Prag, jer je tamo otišao još u jesen 1893. godine i dobio izgon iz Praga u prosincu 1894. godine, nego odlazi u Moskvu (jer se više ne može upisati ni na jedno sveučilište u Habzburškoj monarhiji), ali nakon što uviđa da bi tamo morao ostati dugi niz godina i nakon što je čuo za postojanje Slobodne škole političkih znanosti u Parisu, on odlazi u Paris i konačno završava studije 1899. godine.

Interesi, idejna izgradnja i djelovanje Antuna i Stjepana Radića u doba njihovog školovanja i prvih godina djelovanja nisu bili istovjetni i koordinirani pa tako nisu bile ni koordinirane njihove akcije na pokretanju časopisa »Hrvatska Misao« u Pragu i »Doma« u Zagrebu. Antun u to vrijeme nije čak ni želio da politika postane njegov »glavni posao« i sumnjao je u opravdanost i doseg djelovanja »đačkog časopisa«, a »Dom« je pokrenuo kao list »hrvatskom seljaku za razgovor i nauk« s izričitim napomenom da se neće baviti politikom. Napokon i Stjepan Radić je tada svoju orijentaciju prema seljaštvu uklapao u opću demokratsku orijentaciju, a drugi članovi redakcije »Hrvatske Misli« i »Novog Doba« koje je bilo njen nastavak 1898. godine) su Stjepanovu orijentaciju prema seljaštvu smatrali pre naglašenom. Napokon »Hrvatska Misao« je pokrenuta 1897. godine, a prvi broj »Doma« je izašao za Božić 1899. godine.

Na str. 20. Kujundžić piše da je HPSS osnovana u ožujku 1904. godine. U knjizi VII Sabranih djela Dra Antuna Radića objavljeni su svi programski tekstovi HPSS od osnivanja do smrti Antuna Radića. U toj knjizi na str. 12. piše da su u proljeće 1904. godine počele konzultacije za osnivanje stranke, da je privremeni odbor stranke osnovan 5. XII 1904. godine, a program stranke je razmatran i konačno usvojen na sastancima tog odbora, proširenog novim članovima, održanim 22. XII 1904. godine i 5. I 1905. godine.

Hrvatsko-srpska koalicija je ušla u politiku s taktičkom podrškom mađarskoj aristokraciji u sukobu između austrijskih i mađarskih političkih vrhova u borbi za prevlast u Monarhiji, ali, iako je, nakon odlaska Frana Supila iz njenih redova, sve više djelovala u sporazumu s mađarskim vladajućim slojevima i bila sve više instrument njihove politike u Hrvatskoj, ne može se jednostavno zaključiti da su svi njeni članovi bili mađaroni. (str. 21.)

Na istoj stranici Kujundžić piše: »Da se međunarodne političke prilike nisu mnogo izmijenile, HSS bi do početka prvog svjetskog rata sigurno po-

bijedila«. Taj iskaz je i nejasan i netočan. Prije I svj. rata je postojala Hrvatska pučka seljačka stranka i njena kratica je bila HPSS. Ona na izborima nije mogla pobijediti zbog ograničenog izbornog prava (imovinski cenzus), koje je iz izbornog tijela isključivalo velik dio seljaštva, ali najviše zbog toga što su tek nesreće koje je donio I svj. rat natjerale i najšire slojeve seljaštva da postanu svjesni nebrige vladajućih slojeva za njihove interese, kao i svoje snage, te da će svoje interese moći braniti i ostvariti jedino ako se sami budu za njih borili. O tome kako je tek rat »prodrmao« i »probudio« seljaka, često je pisao i govorio i sam Stjepan Radić.

Na str. 22. Kujundžić piše da su Starčevićeva stranka prava i Stjepan Radić u toku I svj. rata i na njegovom kraju bili za uspostavljanje »slobodne republike Hrvatske«. Poznato je međutim da se Starčevićeva stranka prava kretala od ideje o preuređenju Habzburške monarhije stvaranjem južnoslavenske jedinice u okviru monarhije, u skladu sa zahtjevima Majske deklaracije do samostalne južnoslavenske države s nekim oblicima autonomije za pojedine historijske cjeline. Radić je u ratu zastupao stav o samostalnoj hrvatskoj politici, koja ima za cilj što veći stupanj jedinstva svih hrvatskih teritorija i što veći stupanj samostalnosti, u okviru monarhije i u suradnji s drugim Južnim i Zapadnim Slavenima koji žive u njoj, ili, od proljeća 1918. godine, da se stvori nova država svih južnoslavenskih naroda u kojoj će svi ostvariti što veću samostalnost i ravnopravnost. Zato se zalagao za striktno poštovanje nekih preduvjeta (poštovanja »Naputaka« Narodnog vijeća) za ujedinjenje. Kada je vidio da su među političkim faktorima prevladali zastupnici bezuvjetnog ujedinjenja i stvaranja centralističke i unitarističke države, tome se oštro suprotstavio i nakon rata izgradio koncepciju o samostalnoj hrvatskoj državi koja bi mogla biti nekakvim oblikom personalne unije ili konfederativnim vezama povezana s ostalim dijelovima južnoslavenske države. Na toj koncepciji je nastojao dobiti, uz sve masovniju podršku seljaštva, podršku faktora iz inozemstva, ali i stvarati sporazume sa drugim političkim grupacijama u Kraljevini SHS, ali su svi ti napore ostajali uzaludni ili su njihovi rezultati (sporazumi sa Hrvatskom strankom prava, Slovenskom ljudskom strankom i Jugoslavenskom muslimanskom organizacijom) kratko trajali.

Na str. 24 autor je napisao da je Frano Supilo »napustio Jugoslavenski klub«, kao i da ga je nakon toga napustio i Ante Trumbić. U toku I svj. rata postojao je samo Jugoslavenski odbor, čiji članovi su bili Supilo i Trumbić; i iz njega je Supilo zaista istupio, ali Trumbić ne.

Kujundžić navodi na str. 25. da je Memorandum Mirovnoj konferenciji u Parisu kojom je tražena podrška za stvaranje samostalne hrvatske države, potpisalo 200.000 ljudi. U literaturi taj broj nije točno utvrđen.

Kujundžić piše da je »Ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske« odgovor na Vidovdanski ustav (str. 27.). Taj dokument je nastao međutim u toku izrade nacрта ustava nove jugoslavenske države. Svoje nacрте su tada izradile mnoge stranke, ali je jedino HRSS (sada »Hrvatska republikanska seljačka stranka«) svoj nacrt prihvatila i proglasila, u ime »hrvatske republikanske većine« na skupu svih svojih zastupnika i zastupnika iz Hrvatske, koji su takav koncept i način političke borbe prihvaćali (a koji su zajedno činili većinu zastupnika Ustavotvorne skupštine izabranih na području Hrvatske). Ona nije htjela tada priznati važenje centralističkog i unitarističkog ustava, koji je na prijedlog vlade, izglasao u Ustavotvornoj skup-

štini malom natpolovičnom većinom, koja je dobijena raznim manipulacijama, a koji je poznat kao Vidovdanski ustav.

Radić nije zatvoren zbog tog ustavnog nacрта, kako piše autor, nego tek 1925. godine. Pregovori koje je on tada vodio s radikalima nisu bili prvi njegov pokušaj pregovora s drugim političkim strankama u Kraljevini SHS, pa i srbijanskim (»Markov protokol« 1923. godine s radikalima), a pregovori i sporazum s Narodnom radikalskom strankom 1925. godine nisu mogli biti zamjena za pregovore koji nisu započeti 1918. godine, već stoga što Radić 1925. godine nije bio u ravnopravnoj poziciji s radikalima.

Na istoj stranici u nastavku, Kujundžić piše: »Radić je pregovarajući s kraljem mogao ići najdalje do konfederacije kao jamstva maksimalne autonomije, zaštite vlastite kulture i valute te osiguranja svakog naroda od pljačke, putem sigurnoga konvertibilnog dinara«. Ova rečenica je potpuno nejasna. U temelju cjelokupne djelatnosti Stjepana Radića nalazila se težnja za osiguranje što veće samostalnosti hrvatskog naroda, pa iako nije odbacivao mogućnost postojanja federativnih i konfederativnih država, njegov »maksimalni program« mogao je ići, i u već spomenutom nacrtu ustava je i išao, do samostalne države, no 1925. godine on se morao odreći svih nacionalnih zahtjeva i prihvatiti centralistički i unitaristički Vidovdanski ustav. To je morao učiniti jer za svoj program relativno samostalne hrvatske države, iako je na izborima dobio plebiscitarnu podršku hrvatskog naroda, nije mogao dobiti političke saveznike niti u Kraljevini SHS, niti u inozemstvu. Glavne tadašnje zapadnoevropske sile smatrale su da je njihov interes održanje centralističke Kraljevine SHS i za zahtjeve i želje hrvatskog naroda su bile potpuno gluhe, dok je Sovjetska Rusija te zahtjeve podržavala iz razloga revolucionarne taktike. Jedina alternativa priznavanju Vidovdanskog ustava bila je oružani ustanak, što je Radić kao mogućnost potpuno odbacivao, jer je bio svjestan da bi njime izazvao katastrofu, a nebi ništa riješio.

Kujundžić piše na str. 22. da bi Radić bio i za oružani ustanak, ali je zbog realne procjene situacije odustajao od takvih metoda. 1925. godine je to bilo potpuno točno, ali i inače, iako je Radić na par mjesta spomenuo i mogućnost oružane borbe u obrani, u cjelini se može konstatirati, da bi se on na takve metode vrlo teško, pa i nikako odlučio, što su zapazili i njegovi suvremenici i po metodama borbe ga uspoređivali s Gandhijem.

U cijelom tekstu se provlače ocjene (a bez navođenja konkretnih činjenica) o »porobljenosti«, »okupaciji« Hrvatske i lošim prosvjetnim prilikama koje su uzrokovane takvim položajem Hrvatske (str. 17, 21, 22, 36—7, 73). Zanemaruje se slojevitost povijesne zbilje i bilo kakav pozitivan napor i djelovanje bilo koga izuzev braće Radić. Najizrazitiji pokazatelj neravnopravnog i nepovoljnog položaja Hrvatske u Habsburškoj monarhiji bio je podijeljenost njenih teritorija između austrijskog i mađarskog dijela monarhije. On je proizlazio najvećim dijelom iz nespремnosti mađarskih i austrijskih vladajućih krugova da cijelu Hrvatsku prepuste drugoj strani. Položaj Hrvatske je ipak definiran Hrvatsko-Ugarskom i Austro-Ugarskom nagodbom, kojima je bilo priznato pravo hrvatskih zemalja na ujedinjenje. Dalmacija i Istra su, u okviru austrijskog dijela monarhije, imale određen stupanj autonomije i zato su postojali dalmatinski i istarski sabor. Uža Hrvatska i Slavonija su imale autonomiju u unutrašnjoj upravi, sudstvu, školstvu i vjerskim pitanjima definiranu Hrvatsko-Ugarskom nagodbom. Sabor

u Zagrebu je međutim nosio naslov: Sabor Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, iako su u njega birani samo zastupnici iz uže Hrvatske i Slavonije, upravo zbog već spomenutog prava Dalmacije da se ujedini s užom Hrvatskom i Slavonijom, a u tom saboru je nekoliko mjesta bilo rezervirano za zastupnike iz Rijeke, iako oni nisu birani, jer je tzv. »Riječkom krpicom« ona postala izdvojeno područje, ali se također formalno priznavalo da je ona dio hrvatskih zemalja. Najveći nedostatak u položaju banovine Hrvatske (uža Hrvatska i Slavonija) bio je njena financijalna ovisnost o Mađarskoj, te činjenica da je ban, iako odgovoran saboru, imenovan od kralja na prijedlog mađarskog ministra predsjednika, čime je bio ovisan o mađarskim vladajućim krugovima. U izgradnji prosvjetnog sustava Banovina je bila gotovo potpuno samostalna. Ograničavale su je opće prilike u Monarhiji, posebno u mađarskom dijelu, jer mađarski vladajući krugovi su onemogućavali značajnije modernizacije koje nisu željeli provoditi i na svom području. No u pitanju prosvjetnog sustava, izuzev stalnog pritiska za mađarizaciju, koji su ipak bili ograničenog dosega, bili su manje osjetljivi nego na primjer, na području usvajanja zakona o općem izbornom pravu, jer su se oni bojali svojih vlastitih širokih slojeva naroda.

Zahvaljujući autonomiji na tom području, ban Ivan Mažuranić je reformirao cijeli školski sustav u Hrvatskoj i uveo opće osnovno obrazovanje. Kasnije je ban Khuen Hedervary, koji je bio prije svega eksponent mađarskih vladajućih krugova u banovini, ograničio neke Mažuranićeve poteze, ali je i u njegovo vrijeme širena školska mreža i jačalo sveučilište, iako se moglo vjerojatno učiniti i više. U drugoj polovini stoljeća razvio se i nacionalno svjestan i po pedagoškoj orijentaciji napredan učiteljski pokret i mnogi učitelji i profesori su tada u časopisima, pa i u praksi, koliko su mogli, primjenjivali te ideje. Po tome je bio poznat pedagoški časopis »Napredak«.

Netočna je i konstatacija na str. 22. da je uvođenjem komesarijata ukinuta hrvatska autonomija. Komesara je postavljao kralj i on je privremeno preuzimao izvršnu vlast, ali zakonodavnu vlast sabora ili funkciju donošenja budžeta ili produžavanja financijalne nagodbe s Mađarskom mogao je obavljati samo sabor. Niti Carevinsko vijeće u Beču, niti formalno zajednički ugarsko-hrvatski parlament u Budimpešti nisu mogli to obaviti umjesto njega. O specifičnom položaju Hrvatske govori i činjenica da su u vojsci monarhije postojale i hrvatske domobranske jedinice sa hrvatskom komandom.

U Kraljevini SHS »Vidovdanskim« ustavom je u potpunosti ukinuta autonomija, ali su zakonske i druge odredbe ujednačavane godinama, a nova podjela na oblasti uvedena tek krajem 1925. godine. Zakon o školstvu koji spominje Kujundžić je 1929. donesen upravo u nastojanju da se niveliraju sve razlike i prosvjeta također podredi novoj državnoj unitarističkoj ideologiji.

Na više mjesta u knjizi pojavljuju se pojedinačne aktuelizacije prilika ili shvaćanja Antuna i Stjepana Radića, što je sa stajališta povijesne značnosti nedopustivo, kao na pr. povezivanje njihovih shvaćanja s pojmovima demokratskog centralizma ili principa »jedan čovjek jedan glas« koji tada nisu postojali pa Radići i nisu mogli biti, kako piše Kujundžić, biti protiv njih.

Autor također u tom smislu piše na str. 31. da su se Antun i Stjepan Radić zalagali za poštovanje »formule 4 R (rada, reda, rekreacije i regulacije) iako ta formula u to vrijeme uopće nije postojala.

Kujundžić je uočio značaj koji su Antun i Stjepan Radić u svojim ideološkim pogledima i djelovanju pridavali slobodi naroda i pojedinca, kao i činjenicu da je njihov interes za pedagoške teorije bio vezan dobrim dijelom za shvaćanje da jedino obrazovan narod i pojedinac može uspješno djelovati na ostvarenju svoje slobode i svojih interesa. Ali on u naglašavanju značaja rješavanja nacionalnog problema u njihovim shvaćanjima odlazi u krajnost tako da tvrdi da je narod jedina društvena grupacija koju su oni očuvali i smatrali značajnom. Tako na str. 35. piše: »Radići su bolje od drugih i prije njih uočili da je kraj XIX. i početak XX. st. *karakteriziran malom* nacijom kao mjerom nove ljudske kolektivne egzistencije«. Takvim apsolutizacijama oni se nisu bavili. Oni su, Antun više kao etnolog i filolog, a Stjepan kao politolog, nastojali analizirati nastanak, razvoj i karakteristike naroda i načine rješavanja nacionalnih problema, kako pomoću obilne znanstvene literature koju su koristili, tako i proučavanjem aktuelnih društvenih i političkih prilika u raznim zemljama uz pomoć raznih izvora, a koristili su se i osobnim političkim iskustvom. Ali oni su uvidali povezanost i međusobnu uvjetovanost razvoja nacionalnih i socijalnih grupacija i državnih organizacija i nisu zanemarivali značaj socijalnih grupacija, pa i pojedinaca za račun nacija. Stjepan je 1909. godine objavio raspravu »Državna i narodnosna ideja s gledišta socijalne znanosti« u kojoj je razmatrao odnos nastanka i razvoja naroda-nacija i država, kao i drugih socijalnih slojeva. U formuliranju svog nacionalnog programa oni nisu bili originalni. U cijeloj Evropi su se tada već razvili mnogi nacionalni pokreti, a mnogi znanstvenici i političari su nastojali proniknuti u bit nacionalnog fenomena. Oni i nisu išli za tim da nešto sami izmišljaju, nego su upravo smatrali svojom zadaćom da od mnoštva ideja, shvaćanja, iskustava i spoznaja izaberu najbolje i najprimjerenije i prilagode ih prilikama u Hrvatskoj. Stjepan Radić je u svojim analizama nacionalnog fenomena koristio znanstvene postavke nekolicine francuskih autora, kao i ponekog Rusa, a mogao je mnogo naučiti, i naučio je, od profesora Tomaša Masaryka (kasnijeg prvog predsjednika Čehoslovačke republike) iako se u svemu ni s njim nije slagao. Masaryk je svoje shvaćanje nacionalizma definirao kao humanistički nacionalizam, a Stjepan Radić je inzistirao na demokratskom nacionalizmu koji je podrazumijevao »dosljedni demokratizam«. Takav dosljedni demokratizam mogao se ostvariti jedino svjesnim anagažiranjem svih i najširih slojeva naroda u političkom životu, a to je značilo da će u politički život ući i borba za njihove ekonomske i socijalne interese. Kako u Hrvatskoj većinu naroda čine seljaštvo, dosljedni demokratizam je značio uvođenje seljačkih interesa u politiku. No i uspješna borba za nacionalna prava hrvatskog naroda se također nije mogla voditi bez njenih najširih slojeva, seljaštva, koje iako je pojedinačno bilo često vrlo siromašno, u cjelini je držalo najveći dio nacionalnog bogatstva u svojim rukama. Kako hrvatski narod nije imao ni snažne aristokracije, kao Mađari, ni bogatog građanstva, kao neke industrijske zemlje, on se morao u borbi za svoja prava osloniti upravo na seljaštvo. Zbog takvih shvaćanja Antun i Stjepan Radić su i osnovali seljačku stranku u čijem programu su objedinili nacionalne, socijalne i demokratske zahtjeve. U tom spoju je njihova originalnost.

Oni nisu nikada spominjali nestanak »s historijske pozornice« naroda ili socijalnih slojeva i njihovo topljenje procesom decentralizacije, na asocijacije slobodnih pojedinaca, o čemu piše Kujundžić, ali su smatrali, kako

sam već gore navela, ključnom ulogu pojedinaca u narodu, socijalnom sloju i državi, jer sve te društvene grupe zapravo postoje u svijesti pojedinaca i djeluju preko pojedinaca, i zato su smatrali da je ključ izgradnje novih odnosa među svim društvenim grupama i pojedincima u stvaranju mogućnosti za slobodnu borbu za svoje interese u parlamentarnim demokracijama u državama, i u razvoju međunarodnih odnosa na principima međunarodnog prava, kojega su se prve klice tek pojavile u njihovo vrijeme.

Antun i Stjepan Radić su pisali da se mora težiti ka usklađivanju interesa pojedinaca i širih zajednica i da se interesi naroda i socijalnih slojeva ne smiju stavljati ispred interesa pojedinaca, kao i da se borba za nacionalne i socijalne interese ne smije voditi sredstvima koja su suprotna načelima čovječnosti. Tako je Stjepan Radić pisao i govorio da je on »prvo čovjek i kršćanin, a onda tek Hrvat i Slaven« i da se ne može voljeti čovječanstvo, ako se prvo ne voli svoj narod, svoje selo i »svoj bližnji«. A ta ljubav prema bližnjem ne smije biti apstraktna, pa je zato bio protiv Marksove izreke »ništa ljudsko mi nije strano« a pisao je i govorio »ni jedan čovjek mi nije stran«, što znači i obavezu da mu se kaže ako griješi i da ga se ohrabri da u buduću ne mora griješiti. On je organizirao seljaštvo u borbi za njegove socijalne interese, ali je, kao i Antun, bio protiv klasne borbe, jer ona vodi u isključivost prema pripadnicima drugih klasa. Također on je bio borac za interese hrvatskog naroda, ali je osuđivao nacionalni ekskluzivizam i mržnju prema drugim narodima. Specifičnost i neobičnost njegovog političkog djelovanja i njegovih shvaćanja je bila u tome što je sve odnose među ljudima želio zasnivati na ljubavi i »vječnim moralnim zakonima«. Zato je smatrao da je bitan dio, ako ne temelj društvene akcije na poboljšanju društva, odgoj samostalnih, svestrano obrazovanih i moralnih pojedinaca, koji će svjesno i odgovorno graditi svoju zajednicu. Tako njegov interes za odgojne i obrazovne probleme dobiva i općehumanu dimenziju.

Neke od osnovnih principa na kojima se zasnivala ideologija Antuna i Stjepana Radića N. Kujundžić nije možda ni mogao dokučiti, jer je to u dosadašnjoj literaturi nedovoljno obrađeno. Onsovine principe pedagoških shvaćanja Antuna i Stjepana Radića o potrebi permanentnog odgoja i obrazovanja, o potrebi individualnog pristupa učenicima i samostalnog djelovanja učitelja dobro uočio i interpretirao. Mogao je u cjelini učiniti više da nije zanemario značaj povijesnog pristupa i poštovao povijesne činjenice i izbjegao mnoge površnosti i pogreške.

Na kraju treba napomenuti da je, bez obzira na kriterije koje je koristio u popisima literature, ipak u popisu radova Antuna i Stjepana Radića o pedagoškim problemima trebao navesti i koristiti i njegove slijedeće radove: »O pripravi za rad u narodnoj politici«, Novo Doba, Prag 1898., sv. 3, 5, 6.; »N. Kareev o samostalnom naobražavanju«, Hrvatska Misao, Prag 1897., br. 2—8.; »Za napredak bez revolucije proti aristokratizmu«, Hrvatska Misao, Zagreb, 1904., g. IV, sv. 1 »Državna i narodnosna ideja s gledišta socijalne znanosti«, Mjesečnik pravničkog društva, Zagreb, 1909., g. XXXV, br. 4—11., i knjigu »Moderna kolonizacija i Slaveni«. Zagreb, 1904. Također je svakako u popisu djela drugih autora o shvaćanjima Antuna i Stjepana Radića trebao navesti i studiju Jaroslava Šidaka »Idejno sazrijevanje Stjepana Radića« (u knjizi »Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća«, Zagreb, 1973.)

Branka Boban

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.